

Yoksulluk ve sosyal yardım şekilleri

Doç. Dr. Vedat DİCLELİ

I — Yoksulluk ve sebepleri; — II. Yoksullara yardım şekilleri: A. Fertler tarafından yapılan yardımlar — ah lâki ve dinî endişeler — Sosyal yardım cephesinden vakıflar — B. Hayır Kurumları tarafından yapılan yardımlar — Kızılay Kurumu — Çocuk Esirgeme Kurumu — Yardım Sevenler Kurumu — Hayır Kurumları tarafından yapılan yardımların mahdutluğu — C. Devlet eliyle sosyal yardım — Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı — Belediyelerin sosyal yardım hizmetleri — Devlet ve Belediyeler tarafından yapılan sosyal yardımların yetersizliği — Sosyal sigortaların mahiyet ve önemi — Netice.

I — YOKSULLUK VE SEBEPLERİ

Her toplulukta çeşitli ekonomik faaliyetler sonunda bir çok yeni kıymet ve servetler meydana gelir. Bir yıl içinde yaratılan bu ekonomik değerlere «millî gelir» adı verilir. Bir memleketin millî geliri ne kadar yüksek olursa o memleket o derece zengin sayılır. Fakat en zengin topluluklarda bile bir çok fakir ve yoksul yurttaşlara rastlanmaktadır. Zira millî gelirden herkes lâyikile pay alamamaktadır. Bazı insanlar çok kazanıp, kolayca harcadıkları halde, bir kısım insanlar bütün yorgunluk ve çabalamalarına rağmen az kazanırlar ve millî gelirin ellerine geçen mutavazi cüz'i ile geçimlerini sağlamakta zorluk çekerler. Bazı hallerde ise bu mahdut imkânlar bile ortadan kalkar ve yoksulluk iyiden iyiye baş gösterir. Meselâ, gündeliği ile yaşamakta olan bir işçinin bir iş kazasına maruz kalması veya günü gününe hayatını kazanan bir kimsenin ihtiyarlık veya hastalık yüzünden çalışamayacak bir duruma düşmesi bu tehlikeli ihtimallerdendir. Çalışma yaşına varmamış çocuklarla, kimsesiz ve dul kadınları da hesaba katacak olursak, bir topluluk içerisinde yoksulluk sebep ve ihtimallerinin ne kadar çeşitli ve çok olduğu kolayca anlaşılır.

Kazanç imkânlarının az ve geçim şartlarının ağır olduğu büyük şehirlerde ise yoksulluk daha bariz bir şekilde göze batar. Gerçekten yol kenarlarında sokak başlarında ve cami avlularında her gün yüzlerce sakat ve yaşlı dilencilerle serseri çocuklar önünüze çıkmakta ve insanlık duygumuza avuç açmaktadırlar; bunlara dilenmeği nefsine yediremeyip bir köşede kıvrılıp kalan diğer bir çok yoksulları da ilâve etmek gerekir.

Hayatları ancak başkalarının yapacağı yardımlara bağlı kalan bu insanların sefalet içinde kalmalarına kim sebep olmuştur? Bizzat kendileri mi, yoksa fertleri arasında bir kader beraberliği olan topluluk mu? Bu konu üzerinde kafa yoranlardan bir kısmı, yoksulluğun asıl sebebini şahısta aradıkları halde, diğer bir kısmı bu durumdan daha çok topluluğu sorumlu tutmak isterler. Her iki görüşün de haklı olduğu taraflar yok değildir. Ferdin tembelliği, ihmali, kayıtsızlığı ve israfı yoksulluğu davet edebileceği gibi, topluluğun kültür durumu, sağlık derecesi, düşünüş tarzı ve kazanç imkânlarının dar veya geniş olması da yoksulluk üzerine etki yapabilir. Bazan ne ferdin ve ne de topluluğun hiç bir kusuru olmadan dahi bir kısım yurttaşlar yoksulluk içinde kalabilirler. Umulmadık bir hâdise, büyük bir âfet veya kökü çok derin ve uzakta olan ekonomik krizler birer sefalet sebebi olabilirler.

Sebepler ve âmilleri ne olursa olsun, bütün topluluklarda bir kısım insanlar yoksulluk içinde kıvrandıklarına göre bu meseleyi görmemezlikten gelmeğe ve bu sosyal derdi inkâr etmeğe imkân yoktur. Zenginliğin derecesi ne olursa olsun her cemiyette sefalet içinde kalan bir çok yurttaşlar vardır. Burada hatıra şöyle bir soru geliyor: Yoksulluk içinde kalan yurttaşların topluluktan yardım istemeleri bir hak mıdır ve bu duruma düşen insanlara cemiyetin el uzatması bir borç mudur? Bazı kimseler topluluğun yoksullara yardım etmek mükellefiyetinde olduğunu kuvvetle müdafaa ederler; zira bunlara göre yoksulluk muhakkak ferdin yanlış bir hareketinden değil, biraz da topluluğun hatasından ileri gelmektedir. Cemiyet ilerlememiş, kültür imkânları gelişmemiş, yurttaşlar gereği kadar aydınlatılmamış ve herkese bir kazanç yolu sağlanamamış ise kusur daha çok cemiyete aittir. İşte, topluluk yoksullara yardım etmek suretile bir hatanın telâfisine çalışmış olur. Diğer bir kısım kimseler ise cemiyetin yoksullara el uzatmasını şiddetle tenkit ederler; onlara göre çalışkan yurttaşların kazançlarına ortak olmak suretile toplanan devlet geliri ile yoksullara yardım etmek devleti israfa ve bir çok

insanları tembelliğe götürür. Bu aşırı düşüncede olanlar, devletin her yardımını tembelliğe verilmiş bir prim şeklinde telâkki ederler.

Zannımızca, bu yoldaki tartışmaların pratik bir değeri yoktur. Sebep ve saikine bakmadan meydana gelen yoksulluğun giderilmesi veya hiç olmazsa tahfif ettirilmesi lâzımdır. Zira, yoksulluk yalnız bu duruma düşen yurttaşların değil, bütün topluluğun huzurunu kaçıırır. Sebebi ne olursa olsun devrilen bir lokomotifin yol üstünde bırakılmak icabetmez (1).

II. YOKSULLARA YARDIM ŞEKİLLERİ

Sosyal yardım fikri yeni değildir. Tarihin her çağında ve her toplulukta insanlar yoksul ve düşkünlere yardım etmeği manevî bir borç saymışlar ve hiç bir karşılık beklemeden müşkül durumda bulunan hemsinlerinin acılarını hafifletmeğe koşmuşlardır. Yalnız yoksullara yapılan yardımlar zamanın zihniyet, imkân ve görüşüne göre şekil değiştirmiş, iptidaî bir şekilden başlayarak gittikçe organik ve resmî bir mahiyet almıştır.

A. Fertler tarafından yapılan yardımlar:

Sosyal yardım alanında hiç bir resmî teşkilâtın bulunmadığı zamanlarda bile fakirlerin yardımına koşulmuştur. Acımak duygusu insanları harekete getirir ve hamiyetli yapar. Yoksullara yardım işleri bu insanî duygu sayesinde büyük gelişmeler göstermiş ve boğaz ve miğde savaşının bu günkü kadar şiddetli olmadığı ve ahlâkî endişelere geniş ölçüde yer verildiği devirlerde, insanlar kendiliklerinden sefaletin ortadan kalkmasına çalışmışlardır.

Fertleri düşkünlere el uzatmağa sevkeden diğer manevî bir kuvvet de dinsel vecibelerdir. Gerçekten her dinin tasvir ettiği iyilik ve kötülüklerin muhasebesinin yapılacağı günde takdir edilmek ümidi insanların yoksullara karşı yakın bir ilgi göstermesine yol açmıştır. Nitekim islâm dininde yoksul insanlara yardım işleri bir borç sayılmış ve hali vakti yerinde olan insanlar sosyal yardım alanında maddî fedakârlıkta bulunmağa davet edilmişlerdir.

İslâm dininin sosyal amacı olan müesseseleri arasında zekât müessesesine özel bir yer vermek yerinde olur. Âmiller tarafından toplanan zekât, müslümanlığın kuruluş yıllarında, beytülmâl için büyük bir gelir kaynağı teşkil etmiştir. Bu suretle elde edilen gelirin sarf mahalleri ise şu şekilde tesbit edilmişti:

(1) L. Ferrand — Problèmes d'économie politiques et sociales S. 701.

- a) Fakirlere ve miskinlere yapılan yardımlar;
- b) Zekât memurları ücretleri;
- c) Yeni müslüman olanlara yapılan yardımlar;
- ç) Azat edilen köle ve cariyelere yapılan yardımlar;
- d) Borcu olup da borçlarını ödeyemiyenlere yapılan yardımlar;
- e) Cihat eden gazilere yapılan yardımlar;
- f) Ailesinden ve malinden uzak düşen yolculara yapılan yardımlar.

Görülüyor ki, zengin müslümanların para, mal, hayvan, mahsul ve kıymetli madenlerinden müayyen bir miktarının topluluğa terketmeleri suretile elde edilen maddî kaynakların çok önemli bir kısmı topluluk içinde yardıma muhtaç olanlara tahsis edilmektedir. Müslüman devletlerde hazine başka gelir kaynakları sağladıktan sonra, zekât fertler tarafından doğrudan doğruya yoksul insanlara yapılan münferit yardımlar mahiyetini almıştır.

Ahlâkî ve dinî etkiler altında fertler tarafından meydana getirilen en ileri ve teşkilâtli yardım şekli hiç şüphesiz tesislerdir. Her memlekette yoksullara yardım etmek ve topluluğa faydalı olmak maksadı ile bir çok tesisler kurulmuş aşhane, imarethane, ve hastahaneler meydana getirilmiştir. Bu alanda memleketimizde bütün dünyaya nümune teşkil edebilecek mükemmeliyette vakıflar tesis edilmiştir. İslâm dininin sosyal yönünü belirtmek için vakıflardan daha güzel bir misal olamaz. Vakıf müessesesini «bir malin menafii vücuhu hayra sarfolunmak üzere o malî müebbeden hapsedip anî mâmelektan çıkarmak ve Allahı Zülcelâlin mülkü hükmünde kılmak» şeklinde tarif eden İzmirli İsmail Hakkı Anglikan klisesine verdiği cevapta vakfın lüzum ve değerini şu surette belirtmektedir: «Vakfın meşruiyetinde bir çok hüküm ve mesalih vardır. Ezcümle insanlar arasında kisipten âciz kimseler bulunur; bu gibi eşhas cemiyeti insaniyenin merhametine, şefkat ve atıfetine lâyık bulunmaktadır; bu halde bir mal ayırıp da anın nemâsından bunlara tasadduk edilirse anlar zaykî maişetten kurtulur» (2).

Fertler tarafından yapılan sosyal yardım alanında çok önemli bir yer işgal eden vakıflar Türk ruhundaki ferağat, fazilet, millî dayanışma ve sosyal yardım hasletlerini canlandıran bir müessesedir. 1937 yılında Vakıflar genel müdürlüğü tarafından hazırlanıp Türk Tarih Kurumuna sunulan raporda vakıfların ifa ettiği hizmetler şu şekilde hulâsa edilmektedir: «Vakıfların çoğu atalarımızın derin

(2) İzmirli İsmail Hakkı — Anglikan klisesine cevap S. 83 ve 84.

görüŖüŖ ve güzel buluŖlarına birer belgedir. Bunların içinde ibadet ve sevap kastı ile veya vâkıfın çoluk ve çocuğunun âtisini emniyet altına almak emeli ile vücade getirilenler bulunduğu gibi, bir çođu da yurdun imarı, dűŖman tecavüzünden muhafazası ve içtimâi bün-yenin korunması gibi pek yüksek ve Ŗümüllü hedeflere taallúk eder. Bunlardan hatıra gelenleri saymak az çok bir fikir vermeğe yarar: Su yolları ve kemerleri, çeŖme ve sebiller, yol, kaldırım, köprü, aŖ evi misafir evi, dul evi, muvakkıthane, rasathane, mektep, medrese, kütüphane, hastahane, vakıfları hemen her yerde bulunan, görülen vakıflardandır. Bundan baŖka öksüz kızlara cihaz verilmesi, borçlu olarak mahpus bulunanların borçlarının ödenmesi, müflis olarak hapsedilenlerin tahliyesi, köy ahalisinin ihtiyarlarına elbise verilmesi, mahalleler veya köy tekâlifine imdat edilmesi, kale ve istihkâm-lara veya donanmaya muavenette bulunulması, askerin teçhizi, zahire loncaları tesisi, deniz feneri inŖası, yetimlere, dul kadınlara ve muhtaçlara yardım edilmesi, çocukların baharda açık havada gezdirilmesi, mektep çocuklarına gıda, elbise, tedris levazımı, mahrukat ve mesire masrafı tesisi, fakir çocuklara, dullara ve ihtiyar fukaraya elbise ve zahire verilmesi, fakirlerin ve kimsesizlerin cenazelerinin kaldırılması, çamaŖırhane tesisi, bayramlarda çocukların ve fakirlerin sevindirilmesi, açık hava mektepleri, spor meydanları ve teşkilâtı vücade getirilmesi, kuŖlara yem ve hayvanlara gıda verilmesi... Vesaire gibi hizmetlerin ifası için ihdas edilmiŖ olan son ilmi telâkkileri ve muvaffakiyetleri okŖayan vakıflar da vardır» (3).

Görülüyorki, Türk camiasında hali vakti yerinde olan fertler, vakıf müessesesi sayesinde, münferit fakat sürekli bir Ŗekilde topluluğun bir çok dertlerine ilgi göstermiŖler ve bilhassa yoksul ve dűŖkünlere yardım hususunda öğülmeğe değer bir endiŖe izhar etmiŖlerdir. Ne yazık ki, bu kadar yüksek amaçlar peŖinde koŖan vakıf müessesesi, İmparatorluk idaresinin son devirlerinde, Babüsseâde ve Darüsseâde ağaları gibi cahil kimselerin elinde özel maksatlar uğrunda soysuzlaŖtırılmıŖtır. Nihayet 1823 yılında kurulan «Evkaf Nezareti» de vakıflara arzu edilen istikameti verememiŖtir. Mahlûl sayılan bir çok vakıf mallar tahsis alanından uzaklaŖtırılmıŖ ve saray halkına dađıtılmıŖtır.

«Eđer vakıflara gayenin ehemmiyet ve azameti ile mütenasip bir idare Ŗekli verilmiŖ olsaydı, Ŗimdi memleketimizin her tarafında büyük hastahaneler, muavenet yuvaları görmek mümkün olacak ve

(3) Cumhuriyetten önce ve sonra vakıflar. Rapor S. 5

vakıflar idaresi hakikî bir muaveneti içtimaiye kaynağı haline gelmiş olacaktır» (4).

Cumhuriyet idaresi ile vakıflara amacına uygun bir mahiyet ve idare şekli verilmeğe çalışılmıştır. 1926 yılında çıkarılan Medenî Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra hayır işleri için yapılan vakıflar «tesis» hükümlerine tâbi tutulmaktadır. Medenî Kanundan önce yapılan vakıflar ise 1935 yılında çıkarılan «Vakıflar Kanunu» hükümlerine göre idare edilmektedir.

Bugün vakıflar mülhak ve mazbut vakıflar olmak üzere bir tasnife tâbi tutulmuştur. «Mülhak Vakıflar» Mütevelliler tarafından idare edilmektedir. Mütevelliler vakıfların vakfiyelerinde yazılı olan şartları yerine getirmek ve vakıf akarları idare etmekle mükelleftirler. Aynı birer tüzel kişi sayılan mülhak vakıflar Vakıflar genel müdürlüğünün denetlemesine tâbidirler. «Mazbut Vakıflar» ise doğrudan doğruya «Vakıflar Genel Müdürlüğü» tarafından idare edilmektedir.

Hamiyetli ve fazilet sahibi yurttaşlar tarafından tesis edilmiş olan vakıfların bugün amacına uygun bir şekilde idaresine çalışılmaktadır. Bu maksatla «Vakıflar İdaresi» bir çok okul binası yaptırmış, hastahaneler kurmuş, Üniversiteye, Darüşşafakaya, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumlarına, Belediyelere, öğrenici yurtlarına spor kulüplerine yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca aş evleri açmış, çocuklara, muhtaçlara ve ağmalara el uzatmıştır. İkinci Dünya savaşında geçimlerini sağlamakta büyük sıkıntı çeken bir kısım fakir halka kömür dağıtmış, vereme istidatlı olan yurttaşlara kuvvetli gıdalar sağlamak üzere teşebbüslere girişmiştir.

Hiç şüphesiz bugünkü hali ile dahi Vakıflar İdaresi hayırlı işler başarmaktadır. Fakat bütün Vakıflar bir araya getirilir, yeniden düzen altına alınır ve rasyonel bir idareye tâbi tutulursa sosyal yardım davasına değerli bir kaynak elde edilmiş olacaktır. Bugün mütevelliler elinde tesis amacından tamamen uzaklaştırılmış bir çok vakıflar vardır. Dağınık ve verimsiz bir şekilde duran bu vakıfları esaslı bir müşahede ve incelemeğe tâbi tuttuktan sonra büyük imkânlar elde edilmesi çok muhtemeldir. Bütün yurttaşlara asgarî bir geçim ve memlekette sosyal huzuru sağlamak için harcanacak gayretler hazinenin kaldıramıyacağı derecede ağır masraflara yol açabilir. İşte bu masrafların hiç olmazsa bir kısmı yurdumuzun her tarafına serpilmiş olan vakfiyelerin ekonomik bir zihniyetle işletilmesi

(4) Ali Himmət Berki Vakıflar.

ve değerlendirilmesi suretile karşılamak imkânsız değildir. İleride işçi sigortaları genişleyip, daha fazla insanı daha çeşitli rizikolara karşı koruyan sosyal sigortalar kurulurken vakıflardan istifade edilmesi ciheti her halde düşünölmelidir.

Din ve ahlâk endişeleri ile yoksullara yapılmakta olan ferdi yardımların yapılış şekli ne suretle olursa olsun, genel olarak fertler tarafından yapılan yardımların bazı mahzurlu tarafları vardır. Bu şekilde yapılan el uzatmaların en zayıf tarafı bu yardımların düzenli bir şekilde olmayışıdır. Gerçekten acımak duygumuza sığınan bir kısım yoksullar günlük geçimlerini sağlayabildikleri halde, köşede bucakta kalıp, ortaya çıkmıyan bazı fakir aileler bir lokma ekmek bile elde edememektedirler. Hangi yoksula ne miktarda yardım yapılacağını bir fert kestiremez; yardım ettiği bir yoksula kendisinden önce ihtimal on yurттаş daha alâka göstermiş olduğu halde yardım etmeden geçtiği bir fakire belki de o gün hiç kimse bir şey vermemiştir. Bundan başka, bu münferit yardımlardan bütün yoksullar faydalanmış olsalar bile, her birinin eşit bir şekilde yardım görmüş oldukları ileri sürölemez. Yırtık ve cerbezeli kimseler iyi yürekli insanlardan lüzumundan fazla yardım elde edebildikleri halde, bir kısım fakirler ancak mahcup ve ürkek nazarlarla merhametimize sığınmaktadırlar. Dilencililiđi bir meslek olarak benimsemiş bir çok kimselerin bunların yardımına koşan yurттаşlardan daha zengin oldukları çok görölmüştür. Fert bütün iyi niyet ve dikkatine rağmen topluluk içerisinde kimin daha çok yardıma muhtaç olduğunu kolay kolay kestiremez.

B. Hayır Kurumlarının tarafından yapılan yardımlar:

Bütün medenî memleketlerde sosyal yardım işleri bu maksatla teşekköl etmiş olan hayır kurumları vasıtasile yapılmaktadır. Düşkün ve fakirlere yardım etmek isteyen yurттаşlar topluluğun himayesine muhtaç olanları teker teker arayıp bulmak yorgunluk ve zorluğundan kurtulmakta ve yapmak istediği yardımın maksadına ve sarf mahalline uygun bulduğu, hayır kurumlarından birine bağışlarda bulunmaktadırlar. Fertlerin hayır kurumları vasıtasile yoksullara yardım etmeleri, doğrudan doğruya yapılan münferit yardımlardan çok daha faydalı ve verimlidir. Gerçekten fert bütün iyi niyet ve dikkatine rağmen topluluk içerisinde hakikî yoksulları bulup çıkarmakta büyük zorluklar karşısında kaldığı ve çok defa isabetsizlik gösterdiği halde, geniş teşkilât ve elemanları olan hayır kurumları sürekli bir araştırma ve müşahede ile gerçek yoksulları arayıp bulmaktadır. Bundan başka hayır kurumları tuttıkları kayıt-

lar sayesinde aynı kimseye lüzumundan fazla yardım yapıp, diğer yardıma muhtaç olanların yüzüstü bırakılmaları tehlikesinin önüne de geçebilmektedir.

Memleketimizde sosyal yardım davasında gönüllü çalışan çeşitli hayır kurumlarımız vardır:

1) KIZILAY KURUMU:

Cenevre mukavelenamesine uyularak, memleketimizde ilk defa 1877 yılında «Osmanlı Hilâliahmer Cemiyeti» adı ile bir cemiyet kurulmuştur. Geçen yüzyıl sonlarında büyük bir faaliyet gösteremiyen bu Kurum 1911 yılında ihya olunmuş ve Birinci Dünya savaşında cephe ve cephe gerisinde büyük işler başarmıştır. 1923 yılında «Türkiye Hilâliahmer Cemiyeti» adını alan Kuruma 1935 yılındanberi «Türkiye Kızılay Cemiyeti» denmektedir.

Kızılay bütün muamelelerinde 1865 ve 1906 Cenevre ve 1907 Lâhey konferanslarında verilmiş olan kararlara uymak suretile hareket eder.

Başka memleketlerde «Kızıllaç» ın mâlik olduğu muafiyetlere sahip bulunan Kızılayın savaş ve barış zamanlarında olmak üzere iki çeşit ödevi vardır.

Savaş sırasında, Kızılay Kurumu şu yardımlarda bulunur:

- a) Türk ve düşman askerlerinden yaralı ve hastalar ile zayıf ve malûllerin tedavilerine ve acılarının hafifletilmesine çalışır.
- b) Hastabakıcı ve hastabakıcı yardımcılarının tedarikine gayret eder.
- c) Hasta ve yaralıların nakli için gerekli nakil araçlarını sağlamağa yardım eder.
- ç) Askerî sağlık kurumlarına sağlık ve gıda levazımı vermeğe çalışır.
- d) Askerî makamların göstereceği yerlerde hastahaneleri idare eder.
- e) Ordularda bulaşıcı hastalıklara karşı açılacak mücadelelere iştirak eder.
- f) Savaşta sakatlananlara sun'î aletler imal etmeğe çalışır.
- g) Türk ve düşman asker esirlerinin aileleri ile mektuplaşmalarını, para ve eşya naklini sağlamağa tavassut eder.

Barış yıllarında ise Kızılay Kurumunun çalışma kolları daha çeşitlidir:

- a) Salgın hastalıklara, verem, sıtma ve çocuk vefiyatı gibi sosyal âfetlere karşı girişilen mücadelelere yardım eder.
- b) Hastabakıcılar yetiştirir.
- c) Büyük yangın, deprem, sel, kıtlık ve savaş yüzünden göç gibi âfet ve musibetlerden biri vukuunda mümkün olan yardımda bulunur.
- ç) Kurumun savaş zamanındaki ödevlerini yapmak için gerekli araç ve araçları muayyen yerlerde depo eder.

Bundan başka Kızılay son yıllarda tahsilde bulunan gençlerle yakından ilgilenmiş ve yardıma muhtaç olanlara el uzatmıştır.

Savaş ve barış yıllarında yapmakla ödevli olduğu işlerini kısaca saydığımız Kızılay büyük işler başaran ve bir çok sosyal dertleri hafifleten bir Kurum olduğunu çoktan isbat etmiş bulunmaktadır.

Savaşın önüne geçemiyen milletler hiç olmazsa savaş yüzünden meydana gelen ıstırapları biraz olsun dindirmek amacı ile bu teşkilâtın her memlekette kurulmasını candan arzu etmişler ve bu Kurumu yakın bir ilgi ile göstermişlerdir.

Kızılayın, üyeleri okul çocuklarından mürekkep ayrı bir gençlik kurumu da vardır. İlk defa Birinci Dünya savaşında Kanada'da kurulan ve tecrübe edilen bu teşkilât büyük hizmetler başardığından bir çok memleketlerde meydana getirildi. Bizde de 1933 yılında «Kızılay Gençlik Kurumu» adı ile bir kurum kuruldu. İlk ve orta okullarla meslek okulları ve liselerde dernek kolları teşekkül etti. Yaşama şartlarının gittikçe ağırlaştığı ve insanların gittikçe hotkâm olduğu bir devirde, körpe kafalarda hasis düşüncelere yer vermemek çocuklarda yardım ve tesanüt duygularını kuvvetlendirmek ve bu suretle ileride Kızılay kurumuna ferağat sahibi genç üyeler kazandıkları bu kamplar çok faydalı olmaktadır. Şahsiyetin gelişme-ğeri vardır.

Kızılay gençlik kurumu en verimli faaliyetini yaz kamplarında göstermektedir. Her yıl birkaç bin fakir çocuğun sağlık ve neşe kazandıkları bu kamplar çok faydalı olmaktadır. Şahsiyetin gelişmesinde, yardımlaşma fikrinin kökleşmesinde büyük faydası olan açık hava kamplarına lâıyk oldukları itınayı göstermek lâızdır. Topluluğun geniş bir aileden ibaret olduğunu ve her gün bir iyilik yapmanın bir vicdan borcu olduğunu telkin eden izcilik müessesesinden de sosyal yardım fikrinin kökleşmesi yolunda bir çok faydalar sağlamak mümkündür. Karakterin teşekkülünde terbiyevî bir rolü olan izciliğe amacına uygun bir çalışma şekli verilirse gençlik ve mem-

leket bakımından çok faydalı sonuçlar elde edilecektir. Bütün mesele gençleri yetiştirecek olan mürebbilerin gereken bilgi ve meziyetlere mâlik olmaları cihetidir. Zira gençlerle uğraşmak ve hele bir kampı idare etmek özel bir psikoloji bilgisini gereklendirir (5).

2) ÇOCUK ESİRGEME KURUMU:

Memleketimizde sosyal yardım alanında büyük işler başaran diğer bir teşekkül de Çocuk Esirgeme Kurumudur. 1921 yılında Ankara'da on arkadaşın aralarında topladıkları yirmi lira ile işe başlayan kurum bugün Türk çocuklarının sağlığını koruyan değerli bir varlık haline gelmiştir.

«Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti» adı altında çalışmaya başlayan «Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu» 12 yaşına kadar bütün çocuklarla ilgilenmekle beraber, gayret ve yardımlarını daha çok süt çocukları üzerinde toplamıştır.

Çocuk Esirgeme Kurumu 25 yıl içerisinde çocuk sağlığı ve nüfus davamız yolunda küçümsenmeyecek başarılar elde etmiştir. Biltassa Kurumun Ankaradaki merkez binasında önemli sosyal hizmetler yapılmaktadır. Gebe kadınlar muayene edilmekte ve kendilerine çocuk bakımı hakkında bilgi verilmektedir. Çalışan ve çocuğunu emzirmek için yeter derecede sütü olmayan fakir annelere parasız süt dağıtılmaktadır. Kurumun çocuk mütahassısı tarafından çocuklar muayene ve tedavi olunmaktadırlar. Bundan başka ziyaretçi hemşireler vasıtasile çocuklar evlerinde de takip ve kontrol edilirler. Fakir çocuklar için parasız banyo teşkilâtı meydana getirilmiştir. Kimsesiz çocuklar açık ve kapalı havuzlardan, çocuk bahçesinde neşe ve sağlık kazanırlar. İşe giden annelerin çocuklarını bıraktıkları «Gündüz bakım evi» ise iki kısma ayrılmış, süt çocukları ile oyun çocukları ayrı itina ve yardıma tâbi tutulmuştur. Bu suretle gündüz bakımevinde çocuklar anneleri işten dönünceye kadar, hem beslenmekte ve hem neşeli ve faydalı bir şekilde vakit geçirmektedirler.

1925 yılında Keçiörende kurulan ve her yıl genişleyen «Çocuk Yuvası» ise bugün gerçek bir varlık olmuş ve buraya alınmak saadetine ulaşan yüzlerce kimsesiz Türk çocuğunun hayatını kurtarmış ve geleceklerini güven altına almıştır.

Kuruluşunun 24 inci yılını kutlamakta olan Çocuk Esirgeme

(5) Mr. E. Young — Kamp önderliği psikolojisi, rapor, Sümer Basımevi 1945, Ankara.

Kurumunun gerek merkezde, gerekse illerdeki çalışmaları nihayet mutevazi sayılan gelir kaynakları ile tahdit edilmiş bulunmaktadır. Kurumun büyük amacına ulaştığı ileri sürülemez. Çocuk davasının en önemli bir memleket davası olduğu anlaşılan memleketimizde bu davayı ele alan ve kendisine amaç edinen bu kuruma karşı yurttaşların daha anlayışlı ve daha cömert davranmaları temenni edilmeğe değer bir keyfiyettir.

3) YARDIM SEVENLER DERNEĞİ

Kamu yararını sağlayan ve sosyal yardım işleri ile uğraşan kurumlar arasında Yardım Sevenler Derneğini de saymak gerekir. 1928 yılında «Kadın Yardım Cemiyeti» adı ile kurulan bu Kurum 1938 yılında «Yardım Sevenler Cemiyeti» adını almış ve gittikçe faaliyetini artırmıştır.

Merkezi Ankarada olan Yardım Sevenler Kurumu çeşitli yurt işleri üzerinde çalışır ve yoksullara da yardımda bulunur. Kurum gönüllü hastabakıcı yetiştirmeğe ve Türk kadınına teknik bilgi ve çeşitli cephe gerisi işlerine hazırlamağa gayret etmekle beraber, çalışmalarını daha çok sosyal yardım alanında toplamış bulunmaktadır. Kurumun bu sahada yapmak istediği ve yapmakta bulunduğu işler çok şümüllüdür. Ve şu çeşitli kolları ihtiva etmektedir:

- a) Yoksulların işe yerleştirilmelerini sağlamak ve iş evleri açmak;
- b) Dispanserler açmak;
- c) Öğrenci yurtları kurmak;
- ç) Yoksul annelere doğumdan önce ve sonra yardım etmek;
- d) Çalışamıyacak derecede düşkün ve yoksulları korumak;
- e) Hal ve gidişleri bakımsız olan çocukları korumak;
- f) Genç kızların genel durumları ile ilgilenmek;
- g) Topluluğa yararlı yayınlar yapmak.

Yardım Sevenler Kurumunun amacını teşkil eden bu çeşitli işlerden bir kısmı bu günden gerçekleşmiş bulunmaktadır. Kurumun merkez ve şubeleri tarafından hastalara ilâç dağıtılmakta, veremlilerin sanatoryomlara gönderilmesine çalışılmakta, yeni doğan çocuklara kundak takımları sağlanmakta, yoksul yurttaşların yol paraları ödenmekte, evlenecek genç kızlara ve çalışacak durumda olmayan yoksullara yardım edilmekte, fakirlere yiyecek ve giyecek ve yakacak dağıtılmakta ve yangın ve depremden zarar görenlerin elden geldiği kadar yardımına koşulmaktadır.

Yardım Sevenler Kurumunun yoksulları çalıştırmak suretile onları sefillikten kurtarmak teşebbüsü ise çok hayırlı bir harekettir. Kurum tarafından kurulan dikiş, çorap, nakış ve el işi atelyelerinde çalışan yüzlerce kimsesiz kadın ve genç kızlar hem çalışma zevk ve imkânını elde etmişler ve hem de kimseye el açmadan yoksulluktan kurtulmuşlardır.

Maddî bir menfaat peşinde koşmadan memlekette yoksulluğu gidermeğe ve düşkün yurttaşları sevindirmeğe çalışan bu hayır kurumlarının başarmakta oldukları sosyal hizmetler küçük görülemez. Bir kaçının çalışma şeklinin kısaca gözden geçirdiğimiz bu kurumların sayısını çoğaltmak ve bu arada bilhassa «Veremle Mücadele» kurumundan bahsetmek mümkündür. Bütün bu hayır kurumlarının memlekette mevcut olması öğünülmeğe değer bir keyfiyettir. Zira yoksul yurttaşlarına yardım etmek isteyen zengin bir fert kimlere ve ne suretle yardımda bulunacağını lâyükile kestiremediği halde, sosyal hizmetlerde bulunmayı amaç edinen bu kurumlar vasıtasıyla yardımların en muhtaç kimselere ve en uygun bir şekilde yapıldığını görecektir. Gerçekten hayır kurumları geniş teşkilât ve elemanlarıyla hamiyetli yurttaşların yardımlarını daha isabetli bir şekilde mahalline sarfetmek imkânına maliktirler. Bütün bu imkânlarla rağmen bu hayır kurumları eli ile yapılmakta olan yardımlar, gelir kaynaklarının azlığı yüzünden, çok mahduttur. Bir kısım yurttaşlar düşkün hemeinslerine yapmak istedikleri yardımları herhangi bir hayır kurumu vasıtasıyla değil, doğrudan doğruya kendi elleriyle yapmayı tercih ettiklerinden hayır kurumlarına yapılan bağış ve yardımlar bu yüzden mahdut kalmaktadır. Hiç şüphesiz bu tarzda hareket geri bir zihniyetin mahsulüdür. Bir yandan hayır kurumları vasıtasıyla yapılacak yardımların doğrudan doğruya yapılan yardımlar kadar faydalı ve mahalline masruf olduğunu telkin etmek, öte yandan kurumlar tarafından yapılan yardımlar hakkında yurttaşlara sık sık bilgi ve hatta hesap vermek gerekir. Bugün bazı kurumlar bu işi yapmakta ve zaman zaman faaliyet sonuçlarını gazetelerde ilân etmektedirler. Hayır kurumlarının yalnız faaliyet sonuçlarını değil, yıllık hesap durumlarını da yurttaşların gözü önüne sermeleri çok faydalı olacaktır. Zira bazı yurttaşların, ferağatla çalışan bu kurumların bazan bir devlet dairesini andıran geniş teşkilâtı karşısında ürkmeleri ve taraflarından yapılan yardımların tamamıyla yoksullara kadar inemeyeceği zannına kapılmaları mümkündür. Bankalar her yıl malî durumlarını nasıl ilân ediyor ve halkın incelemesine sunuyorsa, tamamiyle halkın itimadına dayanan ve en önem-

li malî imkânlarını bu kaynaktan alan hayır kurumlarının da aynı şekilde hareket etmeleri ve her çalışma yılı sonunda faaliyet ve durumlarını ilân ederek yurttaşların itimadını tazelemeleri yerinde bir hareket sayılabilir.

Hayır kurumları ne kadar gelişirse gelişsin devlet müdahalesi-ne lüzum göstermeyecek bir şekilde yoksulluğu ortadan kaldıracacağı ileri sürülemez. Zira yurttaşların hamiyet ve yardımı ile sosyal hizmetler görmekte olan hayır kurumlarının imkânları ne de olsa mahduttur. Sosyal yardım işlerini bir kamu hizmeti telâkki etmeden yoksullukla mücadele etmenin tamamiyle müsbet bir sonuç vermesi beklenemez.

C. Devlet Eli ile Sosyal yardım:

Devletin yoksullara yardımında bulunması yeni bir kamu hizmeti değildir. Gelişme devresi geçen yüzyıl içinde olmakla beraber, devleti bazı işlerle ödevlendiren «Sosyal hizmetler» in çok eski bir tarihi vardır. Bu hususta ilk hareket İngilterede görülmüş ve Kraliçe Elizabeth devrinde düşkünlere resmî makamlar tarafından yardım yapılmasını sağlayan kanunlar çıkarılmış ve gereken sosyal yardım kurumları kurulmuştur. 1601 yılında yayınlanan bir kanunla, bugün birer sosyal sigorta konusu olan, hastalık, işsizlik, dulluk, ve ihtiyarlık hallerinde devletin düşkünlere yardımlarda bulunması bir kamu hizmeti olarak kabul edilmiştir (6). İngilterede başlayan bu hareket yayılmış ve her memleketin bünyesine göre sosyal hizmetler sistemleri meydana getirilmiştir.

Memleketimizde de sosyal yardım işleri bir devlet hizmeti sayılmış ve 1912 de (16/Şubat/1328) Dahiliye Nezaretine bağlı olmak üzere «Sihhiye Müdüriyeti Umumiyesi» kurulmuştur. Bu teşkilât ihtiyaçlar karşısında genişletilmiş ve Dahiliye Nezaretinden ayrılarak bir Bakanlık haline getirilmiştir. İlk zamanlar yalnız sağlık koruma işleriyle uğraşan bu yeni teşkilât bir müddet sonra sosyal yardım işleri ile de ilgilenmiş ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (Sihhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti) adını almıştır.

9/Haziran/1936 tarihli teşkilât kanunu ile «memleketin sihhî şartlarını islah ve milletin ferdî ve içtimai sıhhatine zarar veren âmillerle mücadele ve gelecek nesillerin sıhhatli olarak yetişmesini temin ve halkı sihhî ve içtimai muavenete ulaştırmak ve iskân işlerini görmek için kanunlarla kendine verilen vazifeleri yapmakla»

(6) A. D. K. Owen — İngilterede sosyal hizmetler. Çeviren İzzet Eraydın, İdare dergisi. Ocak — Şubat 1946. Sayı: 178.

ödevlendirilmiş olan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı iki ayrı daire halinde kendisinden beklenen hizmetleri başarmağa çalışmaktadır.

Hıfzıssıhha İşleri Dairesi, «Şehir, köy, göçmen hıfzıssıhhası, spor hıfzıssıhhası ve diğer umumî, içtimai hıfzıssıhhaya müteallik bütün işler ile iştigal ve bunları takip ve murakabe» eder. Bakanlığın, topluluğun sağlığını koruma yolunda yaptığı işler ve harcadığı emekler çok önemlidir. Memleket içinde bulaşıcı ve salgın hastalıkları önlemekle ödevli bulunan bakanlık, bilhassa millî bünyemizi tehdit eden sıtma, trahom, zührevî hastalıklar ve veremle ciddî bir şekilde mücadele etmektedir. Bu arada sıtmaya karşı açılan olağanüstü savaştan ayrıca bahsetmek yerinde olur. Ancak sıtma ile mücadele ederken memleketin ekonomik menfaatlarını da unutmamak gerekir. Olağanüstü sıtma kanununun tatbikinde lüzumsuz hassasiyet gösterilecek olursa bu yüzden bahçe ve kavaklıklarla pirinç istihsalinin büyük zararlara uğrayabileceği hatırlanmalıdır. Her şeyden önce yurttaşın sağlığı bizim için değerli olmakla beraber, memleketin ekonomik endişelerini de göz önünde tutmak zorundayız.

Sağlık Bakanlığının «İçtimai muavenet işleri dairesi» nin faaliyetine gelince: bu alandaki çalışması içtimai muavenet işleri dairesinin taşıdığı isimle mütenasip değildir. Bakanlığın sosyal yardım cephesi henüz arzu edildiği kadar bir varlık gösterememiştir. Zira, bakanlığa bağlı birkaç hastahane ve dispanseri idare etmek ve belediyelerle özel teşebbüslere ait banzer yerleri denetlemekle sosyal yardım hizmeti lâyikiyle gerçekleşmiş sayılamaz. «Halkı tıbbî ve içtimai muavenete mazhar eylemek» amacı ile ödevlendirilmiş olan bu bakanlığın sosyal yardım alanında başarması gereken daha bir çok işleri vardır.

İtiraf etmek lâzımdır ki, yardıma muhtaç olan bütün yurttaşlara devletin el uzatması, hazineyi altından kalkamıyacağı derecede ağır bir yük altında bırakabilir. Hele memleketimiz gibi hazineye yüksek gelir sağlayan zengin yurttaşların sayısı nisbeten az ve yardıma muhtaç olanların miktarı oldukça fazla olan memleketler de devletin sosyal yardım işlerini lâyikiyle başarmasına maddeten imkân yoktur. İşte, bu imkânsızlık karşısında, Bakanlık sosyal yardım alanında daha çok bir yol göstericiliği yapmaktâ ve asil sosyal hizmetlerin başarılmasını mahallî idarelere ve belediyelere bırakmaktadır. Nitekim, Hıfzıssıhha kanununun 4 üncü maddesinde bu hususta şu sarîh hüküm vardır: «Doğrudan doğruya şehir ve kasabalar, köyler hıfzıssıhhasına veya tıbbî ve içtimai muavenete müteallik işlerin

ifası belediyelere, idarei hususiyelere ve mahallî idarelere tevdi edilir. Vekâlet indelicap bu idarelere rehber olmak üzere bazı mahallerde nümune tesisatı vücade getirir».

Görülüyor ki, Devlet bütçesinden düşkün ve fakirlere gerektiği kadar yardım yapmak imkânsızlığı karşısında, sosyal yardım işlerine daha çok mahallî bir mahiyet verilmiştir. Bu sebeple hıfzıssıhha kanununun 20 inci maddesi, belediyeleri şehir ve kasabaların genel sağlık durumlarını iyileştirmeğe çalışmaktan başka, hastahane, dispensar, süt çocuğu, muayene ve tedavi evi, aceze ve ihtiyar yurtları ve doğum evi tesis ve idaresi gibi çeşitli sosyal hizmetleri sağlamakta da sorumlu tutmuştur.

Belediyeler kanununa göre, mahallî mahiyette müşterek ve medenî ihtiyaçların karşılanması ve giderilmesi amacı yolunda çalışan belediyelerin, diğer bir çok işlerle beraber, şu sosyal hizmet ve yardımları yapmak mükellefiyeti de vardır:

- a) Dilencileri dilenmekten menedecek tedbirler almak;
- b) Bırakılmış ve bulunmuş çocukları, kazaya ve âfete uğrayanları korumak;
- c) Fakir ailelerin ikiz çocuklarına, alelûmum öksüz, fakir kimsesiz çocuklara para, hekim, ilâç, yeme, içme, geyinme, barınma, tahsil terbiye cihetlerinden yardım etmek, fakir hastalara parasız bakmak, ilâç vermek, fakir cenazeleri parasız kaldırmak, alil, işten âciz olup da bakacak kimsesi olmayanlara bakmak;
- ç) Yetimhane, acezehane, doğum ve emzirme ve mecburî olarak meccani doğum evleri tesisat ve teşkilâtı ve mahalleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca tâyin ve tasdik edilmek şartıyla tımarhane, fennî tephirhane ve tathir istasyonları vücade getirmek ve işletmek;
- d) Yersiz yurtsuz olanlara iş bulmak bunlardan garip olup çalışamayanları memleketine göndermek, kimsesiz kadın ve çocukları korumak;
- e) Fakirler için yatı evleri yapmak ve idare etmek.

Belediyeler Kanununun 15 inci maddesinde sıralanmış olan bu çeşitli sosyal hizmetlerin belediyeler tarafından tamamen ifa edildiği iddia edilemez. Belediyelerimizin gelir kaynakları çok mahdut ve bütçeleri çok mütevazi olduğundan sosyal yardım işleri arzu edildiği nisbette gelişmemiştir. Birkaç büyük şehrimiz istisna edilecek olursa bütün belediye faaliyetleri yolların süprülmesine ve kaldı-

rımların tamirine inhisar etmektedir. Bir çok kasabalarda belediye memurlarının aylıkları belediye bütçesinde giderlerin çok önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bayındırlık işleri için belediyelere büyük kredi kolaylıkları gösteren İller Bankasının sosyal yardım kurum ve yapılarını meydana getirmek üzere maddî imkânlar hazırlaması da temenni edilmeğe değer bir keyfiyettir. Her halde belediyelerin şehir güzelliği kadar sosyal yardım işlerini de desteklemek ve teşvik etmek çareleri de aranıp bulunmalıdır.

Özel teşebbüsler, Hayır kurumları ve Devlet ve Belediyeler tarafından yapılmakta olan bütün bu yardım ve gayretlere rağmen memleketimizde yoksulluğun önü alınmış sayılamaz. Tarihimizde sık sık tekerrür eden uzun savaşların ve İmparatorluğun sonlarında baş gösteren ihmal yıllarının etkisi altında memleketimizde yoksulluk ekonomik ve sosyal bir dert olarak endişe ve dikkatimizi üzerine çekmektedir. Yaşama seviyesinin çok düşük olduğu memleketimizde asgarî geçim telâkkisi ile yoksulluk arasında pek cüz'î bir fark vardır. Bu sebeple, sosyal yardımı bir kamu hizmeti haline getiren devletin bütün çabalarına rağmen yoksulluğu ortadan kaldırmak mümkün görülememektedir. Esasen devletin sosyal yardım alanında çok ağır giderleri göze alması, vergi kanalı ile elde edilen Devlet gelirinin önemli bir kısmının topluluğu teşkil eden yurttaşlardan muayyen bir kısmına (yoksullara) tahsis edilmesine yol açar ki, bu şekilde bir âmme hizmeti telâkkisi pek doğru görülemez. Bundan başka Devlet eli ile yapılan yardımları ifrata götürerek bir yandan çalışkan ve müteşebbis yurttaşların kazancı yüksek nisbetli vergilerle geniş ölçüde azaltılmış ve öte yandan uyumsuzluk ve tenbelliğe bir nevi prim vermiş olur ki her iki hal de mahzurludur.

Görülüyor ki, şekil ve mahiyeti ne olursa olsun gerek fert ve gerekse devlet eli ile yapılan sosyal yardımların bir çok zayıf tarafları vardır. Bugün bir çok memleketlerde en önemli kamu hizmetlerinden sayılmağa başlanan sosyal hizmetler «sosyal yardım» şeklinden ziyade «sosyal sigortalar» vasıtasıyla başarılmaktadır.

Sosyal sigortalar, hastalık, ihtiyarlık, kaza, ölüm ve işsizlik gibi bir tek ferde veya onun hak sahiplerine çok ağır gelen bazı rizikoların fertlerin omuzundan alınıp geniş bir zümreye, topluluğa mal edilmesi esasına dayanır.

Sosyal sigortaların sosyal yardımlara en büyük üstünlüğü, sigortalardan prim almak suretiyle meslekî risk esasına dayanan rizikolar müstesna) bir yandan ferdin sorumluluğunu muhafaza etmiş olmasında, öte yandan bu gibi sosyal tehlikeler karşısında topluluğu

da mesul tutmuş olmasındadır. Genel olarak sosyal sigortalarda fert sigorta primlerine iştirak etmek suretile hareket tarzından ve geleceğini güven altına almasından bizzat sorumlu tutulmakta, topluluk ise sadece bir ferde çok ağır gelen rizikoların yükünü paylaşmak suretile basiretli fertleri yoksulluktan kurtarmaktadır.

Sosyal yardımda ferdin herhangi bir yardıma mazhar olması topluluğun lütuf ve ihsanı olduğu halde, sosyal sigortalarda ferdin topluluktan yardım istemesi bir haktır.

Netice olarak diyebilirizki, cemiyet içinde çeşitli sebepler ve rizikolar sonunda baş gösteren yoksulluğun hazineye ağır bir yük teşkil eden geniş bir sosyal yardım teşkilâtı ile değil, daha çok ferdin sorumluluğunu ön plânda tutan ve bütün yurttaşlar arasında bir menfaat birliği yaratmağa çalışan sosyal sigortalar vasıtasıyla önlenmesi veya giderilmesi çareleri aranmalıdır.